

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ
ΣΧΟΛΗ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΑΓΩΓΗΣ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΔΗΜΟΤΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

ΕΑΡΙΝΟ ΕΞΑΜΗΝΟ 2002

ΔΙΔΑΣΚΑΛΕΙΟ «ΜΑΡΙΑ ΑΜΑΡΙΩΤΟΥ»

Μάθημα :
ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΗ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ

Καθηγήτρια : ΚΑΛΟΓΙΑΝΝΑΚΗ ΠΕΛΛΑ

Εργασία
Της Μεσλίσσινου Ελένης
Α.Μ. : 136

Θέμα :

**ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ : Ο ΠΟΛΙΤΟΛΟΓΟΣ
ΤΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ**

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

- Συγκριτική Παιδαγωγική (θεωρητική προσέγγιση)..... 3
- Ο Αρχαίος Συγκριτικός και Διαλεκτικός Λόγος..... 6

ΒΙΟΣ ΚΑΙ ΕΡΓΑ ΤΟΥ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗ..... 7

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ : Ο πολιτολόγος της Παιδείας..... 16

ΘΕΩΡΙΑ ΤΟΥ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΑΙΔΕΙΑ

- Βασικές αρχές της Εκπαίδευσης κατά τον Αριστοτέλη..... 18
- Προϋπόθεση για την παιδεία και την πολιτεία, η «αρετή»..... 19
- Σκοπός της παιδείας και της πολιτείας είναι η «ευδαιμονία»..... 20

ΗΘΙΚΗ ΝΙΚΟΜΑΧΕΙΑ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΑ

(Δύο βιβλία που αναφέρεται η θεωρία του Αριστοτέλη για την Παιδεία, σύντομη αναφορά)..... 22

ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ..... 23

ΑΝΤΙ ΕΠΙΛΟΓΟΥ..... 27

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ..... 28

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ..... 29

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΗ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ (θεωρητική προσέγγιση)¹

Η έννοια Συγκριτική παιδαγωγική (Σ. Π.) θα χρησιμοποιηθεί για πρώτη φορά από τον πατέρα της (Σ. Π.), M - A. Julien de Paris το 1817. Στον αγγλο - αμερικάνικο χώρο θα γίνει λόγος για Σ.Π. ένα αιώνα αργότερα (1918) στο έργο του P. Sandifords με τίτλο «*Συγκριτική Παιδαγωγική: Μελέτες εκπαιδευτικού συστήματος σύγχρονων χωρών*».

Οι συζητήσεις και αναζητήσεις γύρω από την έννοια, το περιεχόμενο και τους στόχους της Σ.Π. θα οδηγήσουν σε προσεγγίσεις που εκφράζονται στον παρακάτω συμβιβαστικό ορισμό (στο ίδιο), που δόθηκε στο νέο κλάδο στο Συνέδριο του Λονδίνου, το 1951, για θέματα Σ.Π. : «*Η Συγκριτική Παιδαγωγική είναι μια λειτουργική, ερμηνευτική μελέτη των προβλημάτων, τα οποία αναφέρονται στη θεωρία της εκπαιδευτικής πρακτικής με την εφαρμογή συγκριτικών μεθόδων*».

Οι στόχοι της Σ.Π. θα θεωρηθούν για τον Lauwerys η κατανόησή του «*πως οι εκπαιδευτικές δομές και η εκπαιδευτική πολιτική παρουσιάζεται όπως είναι*», για τον King Hall «*να βρεθεί μια επιβεβαιωμένη λύση των προβλημάτων και, κατ' αυτών τον τρόπο, να καταστεί βέβαιος ένας καλύτερος έλεγχος της εκπαιδευτικής μας ανάπτυξης*» και, για τον Schneider, «*η διεισδυτική ματιά στην παιδαγωγική σκέψη και παιδαγωγική πραγματικότητα της ίδιας της χώρας*».

Η Σ.Π. είναι ένας σχετικά νέος διδακτικός και ερευνητικός κλάδος που μπορεί να συγκριθεί, από τυπική άποψη, με επιμέρους κλάδους ή κατευθύνσεις άλλων επιστημών, όπως *Συγκριτική Γλωσσολογία, Συγκριτική Λογοτεχνία, Συγκριτικό Δίκαιο*. Θα καλλιεργηθεί για πολύ μεγάλο χρονικό διάστημα με εδραιωμένους άλλους επιστημονικούς χώρους, αλλά στην πορεία θα καταφέρει να αυτονομηθεί με τον επαναπροσδιορισμό και την επαναοριοθέτηση διαφόρων επιστημονικών κλάδων. Θα αποκτήσει έτσι τη δική του «*επιστημονική ταυτότητα*».

Ο Grootjof (1973), στη προσπάθειά του να συστηματοποιήσει τα βασικά χαρακτηριστικά της Σ.Π., να επισημάνει δηλαδή εκείνα ακριβώς τα στοιχεία που συνιστούν την ταυτότητα του νέου κλάδου και επιτρέπουν τη σαφή οριθέτησή του μέσα στα πλαίσια των άλλων κλάδων της ίδιας επιστήμης αλλά και άλλων επιστημών, επισημαίνει ότι η Σ.Π. :

¹ Μπουζάκης Σήφης, «*Συγκριτική Παιδαγωγική II*», Gutenberg, Αθήνα 1990.

- (α) Είναι κλάδος των επιστημών αγωγής.
- (β) Σε αντίθεση με άλλους κλάδους των επιστημών της αγωγής, όπως Παιδαγωγική Ψυχολογία, Παιδαγωγική Κοινωνιολογία, Παιδαγωγική Ανθρωπολογία, που είναι στα όρια ανάμεσα σε δύο διαφορετικές επιστήμες (η Παιδαγωγική Ψυχολογία π.χ. βρίσκεται στα όρια ανάμεσα στην Παιδαγωγική και την Ψυχολογία), η Σ.Π. δεν έχει ιδιαίτερη συγγένεια ή εξάρτηση από καμιά άλλη επιστήμη ή ομάδα επιστημών.
- (γ) Ανάμεσα στους διάφορους κλάδους ή επιμέρους επιστημονικούς χώρους των επιστημών της αγωγής, η Σ.Π. είναι περισσότερο συγκρίσιμη με την Ιστορία της παιδαγωγικής.
- (δ) Δεν έχει, καταρχήν, τίποτε κοινό με άλλες συγκριτικές επιστήμες, επειδή δεν υπάρχει ενιαίο μεθοδολογικό εργαλείο σύγκρισης.
- (ε) Δίνει τη δυνατότητα για σύγκριση τοπικά διαφοροποιημένων παιδαγωγικών δεδομένων με βάση το ειδικό «*Tertium comparationis*» της.
- (στ) Είναι τελικά εκείνο το μέρος των επιστημών της αγωγής, στο οποίο το φαινόμενο, το πρόβλημα και η έννοια της αγωγής και της εκπαίδευσης σε άλλους γεωπολιτικούς και κοινωνικο-πολιτιστικούς χώρους γίνεται αντικείμενο συγκριτικής ανάλυσης.

Ο Θεματικός ορίζοντας της Σ.Π. είναι εξαιρετικά ευρύς και στην πορεία διδακτικής και ερευνητικής ανάπτυξης του νέου επιστημονικού χώρου διευρύνεται ακόμη περισσότερο.

Ο F. Hilker (1962) αναφέρεται σε τρεις αλληλοεξαρτώμενες θεματικές περιοχές της Σ.Π.:

- i. Μελέτη παιδαγωγικών φαινομένων και ρευμάτων στην τωρινή τους μορφή.
- ii. Συγκριτική μελέτη νέων παιδαγωγικών καταστάσεων, που έχουν ανακύψει σε συνδυασμό με οικονομικά, κοινωνικά, πολιτιστικά και πολιτικά προβλήματα και
- iii. Προσπάθεια να καταδειχθούν οι πνευματικές «κινητήριες δυνάμεις» που ενεργοποιούνται στα πλαίσια διάφορων οργανισμών κατά την κατάρτιση εκπαιδευτικών περιεχομένων, μεθόδων, και τη διατύπωση σκοπών των εκπαιδευτικών συστημάτων.

Ένας άλλος ερευνητής ο Fritz Seidenfaden (1986) καταγράφει με συστηματικό, τρόπο τα καθήκοντα και τις λειτουργίες της Σ.Π. μέσα στο ευρύ πλαίσιο των παιδαγωγικών ερευνών. Προσδίδει σ' αυτήν τις παρακάτω πέντε (5) λειτουργίες:

- (α) Την περιγραφική λειτουργία

- (β) Τη συγκριτική λειτουργία
- (γ) Τη διαφοροποιητική λειτουργία
- (δ) Την αυτοκριτική λειτουργία και
- (ε) Την προορατική λειτουργία

Όλα οι παραπάνω λειτουργίες δε θα πρέπει να ιδωθούν απομονωμένα, λέει ο Seidenfaden, αφού η καθεμιά οικοδομείται πάνω στην άλλη και βρίσκονται σε μόνιμη αλληλεπίδραση.

Ο αρχαίος συγκριτικός και διαλεκτικός λόγος²

Η Συγκριτική Παιδαγωγική έχει μακραίωνη ιστορία. Οι απαρχές της συγκριτικής προσέγγισης μπορούν να εντοπιστούν στους πρώιμους συγκριτικούς λόγους των αρχαίων, για παράδειγμα, στους *Ιωνες λαογράφους*, στον *Ηρόδοτο*, στο *Θουκυδίδη*, στον *Ξενοφώντα*, στον *Αριστοτέλη*, στον *Tacitus*, στον *Κικέρωνα* και στον *Ιούλιο Καίσαρα*.

Η συμβολή του αρχαίου ιστορικού συγκριτικού λόγου είναι μεγάλη λόγω της γεωγραφικής αναφοράς (εθνογραφικής και λαογραφικής) που συνοδεύεται με την έφεση για μελέτη, περιγραφή και σύγκριση ηθών και εθίμων των Ανατολικών λαών, τα οποία ήταν άγνωστα και παράξενα για τους Έλληνες, τόσο της μητροπολιτικής όσο και της υπόλοιπης Ελλάδας. Από τους πρώιμους συγκριτολόγους θα προσεγγίσουμε τον *Αριστοτέλη*.

Συγκεκριμένα τη θεωρία του για την «παιδεία», Καθώς επίσης θα αναφερθούμε και στις συγκρίσεις, πολιτικού και πολιτειακού χαρακτήρα, στο πιο γνωστό έργο του τα Πολιτικά.

² Καλογιαννάκη Πέλλα, «Προσεγγίσεις στη Συγκριτική Παιδαγωγική», εκδ. Γρηγόρη, Αθήνα 1998.

Βίος και έργα του Αριστοτέλη

(α) Ο Βίος

Ο Αριστοτέλης, γιος του Νικομάχου, γεννήθηκε στα Στάγिरα της Μακεδονίας το 384 π. Χ. και πέθανε στη Χαλκίδα της Εύβοιας το 323 π. Χ. από στομαχικό νόσημα. Ο πατέρας του ήταν γιατρός του βασιλιά της Μακεδονίας Αμύντα Β', πατέρα του Φιλίππου. Η μητέρα του Φαιστιάδα καταγόταν από τη Χαλκίδα και ανήκε κι αυτή, όπως και ο πατέρας του, στο γένος των Ασκληπιαδών. Το γένος της οικογένειας του Αριστοτέλη ήταν γνήσια Ελληνικό και η πόλη της καταγωγής του, τα Στάγिरα, είχε πληθυσμό καθαρά Ελληνικό, αφού ήταν αποικία των Ανδρείων.

Για τα πρώτα έτη της ζωής του δεν γνωρίζουμε σχεδόν τίποτα, ούτε αν έμεινε κοντά στον πατέρα του στην αυλή του βασιλιά της Μακεδονίας Αμύντα. Φαίνεται ότι ο Αριστοτέλης σε πολύ νεαρή ηλικία είχε την ατυχία να χάσει τον πατέρα του, γεγονός που επέδρασε πολύ στον χαρακτήρα του. Πολύ νωρίς επίσης πέθανε και η μητέρα του, με αποτέλεσμα να αναλάβει τη φροντίδα του ο Πρόξενος από τον Αταρνέα της Αιολίδας.

Πληροφορούμαστε ακόμα ότι ο Αριστοτέλης είχε και αδελφό με το όνομα Αρίμνηστος και αδελφή Αριμνήστη. Το 367 π.Χ. ο Αριστοτέλης απεστάλη από τον Πρόξενο, σε ηλικία 17 ετών, στην Αθήνα για να φοιτήσει στη Σχολή που είχε ιδρύσει ο Πλάτων, την Ακαδημία. Εκεί ο Αριστοτέλης έμεινε επί είκοσι χρόνια, από το 367 μέχρι το 348 π. Χ. Το γεγονός αυτό της μακρόχρονης παραμονής του Αριστοτέλη στην Πλατωνική Ακαδημία θεωρείται πρωτοφανές για τα χρονικά της πνευματικής ιστορίας, δεδομένου ότι ο Αριστοτέλης ήταν προσωπικότητα με μεγάλη πνευματική οξύδερκεια και δημιουργικότητα. Το 348 π. Χ. πέθανε ο Πλάτων και στην Ακαδημία τον διαδέχθηκε ο γιος της αδελφής του Ποτώνης, Σπεύσιππος. Ο Αριστοτέλης μαζί με τον Ξενοκράτη τον Χαλκηδόνιο έφυγαν από την Αθήνα και εγκαταστάθηκαν στην Άσσο, η οποία βρισκόταν στα νότια της Τρωικής ακτής, απέναντι από τη Λέσβο. Φαίνεται ότι το αίτιο της φυγής του Αριστοτέλη από την Αθήνα δεν ήταν μόνο η διαδοχή του Πλάτωνα, αλλά και η όξυνση των σχέσεων των Αθηναίων με τον Φίλιππο, εξαιτίας της οποίας ήταν προβληματική η παραμονή του Αριστοτέλη στην Αθήνα. Από εκεί ο Αριστοτέλης ήλθε σε επαφή με τον Ερμία, τον κατοπινό τύραννο του Αταρνέα, τον οποίο emύησαν αυτός και ο Ξενοκράτης στην Πλατωνική φιλοσοφία. Μεταξύ των δυο ανδρών αναπτύχθηκε βαθιά φιλία. Στην Άσσο έμεινε ο Αριστοτέλης τρία χρόνια (348-345 π. Χ.). Από εκεί μετά από πρόσκληση του Θε-

οφράστου, πέρασε απέναντι στη Λέσβο και εγκαταστάθηκε στη Μυτιλήνη μέχρι το 342 π. Χ. Το έτος αυτό προσκλήθηκε από τον βασιλιά της Μακεδονίας Φίλιππο για να αναλάβει τη διαπαιδαγώγηση του νεαρού τότε Αλεξάνδρου, του μετέπειτα Μεγάλου Αλεξάνδρου.

Στη Μακεδονία έμεινε μέχρι το 335 π.Χ. Εκεί, εκτός από τη διαπαιδαγώγηση του Αλεξάνδρου, ο Αριστοτέλης επιδόθηκε σε θεωρητικές μελέτες και ενασχολήσεις, τις οποίες διέκοψε το 341 ο τραγικός θάνατος του φίλου του Ερμία. Προς τιμήν του ο Αριστοτέλης έγραψε τον περίφημο ύμνο στην αρετή (*Αρκετά πολύμοχθε...*). Μετά το 335, όταν είχε ήδη ανεβεί στον θρόνο της Μακεδονίας ο μαθητής του Αλέξανδρος, ο Αριστοτέλης εγκαταστάθηκε στην Αθήνα και ίδρυσε το Λύκειο (ή Περιπατητική Σχολή). Στην Αθήνα έμεινε διδάσκοντας και συγγράφοντας μέχρι το 323 π. Χ., οπότε πέθανε ο Αλέξανδρος, και η θέση του στο Αστύ κατέστη πάλι δυσχερής, εκτός των άλλων και διότι κατηγορήθηκε για προσβολή των θεών. Έτσι αναγκάστηκε να φύγει για τη Χαλκίδα, όπου πέθανε το επόμενο έτος (322 π. Χ.).

Οι Σταγίριτες μετέφεραν και έθαψαν τη σορό του στην πατρίδα του.

(β) Το έργο του Αριστοτέλη

Ο κατάλογος των έργων του Αριστοτέλη που ισχύει σήμερα είναι αυτός που κατάρτισε ο Em. Bekker στην πρώτη έκδοση των έργων του Αριστοτέλη από τη Βερολίνειο Ακαδημία σε δυο τόμους το 1831, στους οποίους αργότερα προστέθηκαν άλλοι τρεις τόμοι. Βεβαίως ο Bekker στηρίχθηκε στους τρεις αρχαίους καταλόγους:

- ο του Διογένη του Λαέρτιου,
- ο του Πτολεμαίου Χαίνου (;) και
- ο στον κατάλογο τον προσαρτημένο στη Βιογραφία του Αριστοτέλη από τον Ησύχο.

Για τους καταλόγους αυτούς θα κάνουμε λόγο πιο κάτω. Ο κατάλογος του Bekker περιλαμβάνει τους εξής τίτλους.

1. Όργανον: (Organon παρ. 1-184) που περιλαμβάνει τα έργα:

- α) Κατηγορίαι (Kategoriae, 1-15),
- β) Περί Έρμηνείας (De interpretatione, 16-24),
- γ) Αναλυτικά Πρότερα (Analytica priora, 24-70),
- δ) Αναλυτικά Ύστερα (Analytica posteriora, 71-100),
- ε) Τοπικά (Topica, 100-164),

- στ) *Περὶ Σοφιστικῶν Ἐλέγχων* (*Sofistici elehchi*, 164-184).
- II. *Φυσικὴ ἀκρόασις* (*Physica*, 184-268).
- III. *Περὶ Οὐρανοῦ* (*De caelo*, 268-313)
- IV. *Περὶ γενέσεως καὶ φθορᾶς* (*De generatione et corruptione*, 314-338)
- V. *Μετεωρολογικά* (*Meteorologica*, 338-390)
- VI. *Περὶ Κόσμου* (*De mundo*, 391-401)
- VII. *Περὶ ψυχῆς* (*De anima*, 402-435)
- VIII. *Μικρὰ Φυσιζά* (*Parva naturalia*, 436-480)
- (α) *Περὶ αἰσθήσεως καὶ αἰσθητῶν* (*De sensu et sensibilibus*, 436-449)
- (β) *Περὶ Μνήμης καὶ Ἀναμνήσεως* (*De Memoria et reminiscentia*, 449-453)
- (γ) *Περὶ ὕπνου καὶ ἐγρηγόρσεως*, (*De somno et vigilia*, 453-458)
- (δ) *Περὶ Ἐνυπνίων* (*De insomniis*, 458-462)
- (ε) *Περὶ Μνατικῆς τῆς ἐν τοῖς ὕπνοις* (*De divinatione per somnum*, 462-464)
- (στ) *Περὶ Μακροβιότητος καὶ Βραχυβιότητος*, (*De longitudine vitae et brevitate vitae*, 464-467)
- (ζ) *Περὶ νεότητος καὶ γήρωσ καὶ ζωῆς καὶ θανάτου καὶ ἀναπνοῆς* (*De juventute et senectute, De vita et morte De respiratioe*, 467-480)
- IX. *Περὶ πνεύματος*, (*De spiritu*, 481-486)
- X. *Περὶ τὰ Ζῶα ἱστορίαι* (*Historia animalium*, 486-638)
- XI. *Περὶ Ζῶων μορίων* (*De partibus animalium*, 639-697)
- XII. *Περὶ Ζῶων κινήσεως* (*De motu animalium*, 698-704)
- XIII. *Περὶ Ζῶων πορείας*, (*De incessu animalium*, 704-714)
- XIV. *Περὶ Ζῶων γενέσεως* (*De generatione animalium*, 715-789)
- XV. *Περὶ Χρωμάτων* (*De coloribus*, 791-799)
- XVI. *Περὶ Ἀκουστῶν* (*De audibilibus* 800-804)
- XVII. *Φυσιογνωμονικά* (*Physiognomonica*, 804-814)
- XVIII. *Περὶ Φυτῶν* (*De plantis*, 814-830)
- XIX. *Περὶ θαυμασίων ἀκουσμάτων* (*Mirabilia auscultationes*, 830-847)
- XX. *Μηχανικά* (*Mechanica*, 847-858)
- XXI. *Προβλήματα* (*Problemata*, 859-967)
- XXII. *Περὶ ἀτόμων γραμμῶν* (*De lineis insecabilibus*, 968-972)
- XXIII. *Ἀνέμων θέσεις καὶ προσηγορίαι* (*De ventorum sity et nominibus*, 973)

- XXIV. Περὶ Ξενοφάνους, περὶ Ζήνωνος, περὶ Γοργίου (De Xenophane..., 974-980)
- XXV. Μετὰ τὰ Φυσικά (Metagysica, 980-1093)
- XXVI. Ἠθικά Εὐδήμεια (Ethica Eudemia, 1214-1249)
- XXVII. Περὶ ἀρετῶν καὶ κακιῶν (De virtutibus et vitiis, 1249-1251)
- XXVIII. Πολιτικά (Politica, 1252-1343)
- XXIX. Οἰκονομικά (Oeconomica, 1343-1353)
- XXX. Τέχνη Ῥητορική (Ars rhetorica, 1354-1420)
- XXXI. Ῥητορική πρὸς Ἀλέξανδρον (Rhetorica ad Alexandrum, 1420-1447)
- XXXII. Περὶ Ποιητικῆς (Poetica, 1447-1462)
- Ἡ Ἀθηναίων Πολιτεία ἐκδόθηκε ἀργότερα, γιατί το 1891 που βρέθηκε εἶχε τελειώσει ἡ ἐκδοσὴ τοῦ Bekker.

2) Ο κατάλογος του Διογένη Λαέρτιου.

Περὶ Δικαιοσύνης α, β, γ, δ.

Περὶ ποιητῶν α, β, β.

Περὶ φιλοσοφίας α, β, γ.

Περὶ πολιτικοῦ α, β.

Περὶ ῥητορικῆς ἢ Γρύλος α.

Νήρινθος α.

Νόμοι συσοιτικοὶ α.

Νόμων α, β, γ, δ.

Κτηγοριῶν α.

Περὶ Ἑρμηνείας α.

Πολιτεῖαι πόλεων δυοῖν δεῶσαιν ρξ (κοιναὶ καὶ ἴδιαι, δημοκρατικά, ὀλιγαρχικά, ἀριστοκρατικά καὶ τυρανικά)

Ἐπιστολαὶ πρὸς Φίλιππον

σηλυβρίων ἐπιστολαὶ

Πρὸς Ἀλέξανδρον ἐπιστολαὶ δ.

Πρὸς Ἀντίπατρον θ.

Πρὸς Μέντορα α.

Πρὸς Ἀρίστων α.

Πρὸς Ὀλυμπιάδα α.

Πρὸς Ἡφαιστίωνα α.
 Πρὸς Θεμισταγόραν α.
 Πρὸς Φιλόξενον α.
 Πρὸς Δημόκριτον α.
 Ἔπη (ὧν ἀρχή...)
 Ἐλεγεία (ὧν ἀρχή...)
 Καὶ ἄλλα

Στον κατάλογο του Δ. Λαέρτιου περιέχονται 142 τίτλοι συγγραφών, 158 πραγματείες στις οποίες εξιστορούνται τα πολιτεύματα ισάριθμων πολιτειών, οι επιστολές προς διάφορα πρόσωπα και στο τέλος μνημονεύονται και τα ποιητικά του Αριστοτέλη, υποδιαϊρούμενα σε Ἔπη και Ελεγείες.

Το σύνολο των στίχων των έργων του Αριστοτέλη κατά τον Λαέρτιο είναι 445.270.

Ο κατάλογος όμως του Δ. Λαέρτιου είναι ελλιπής, γιατί δεν αναφέρονται σ' αυτόν, άγνωστο για ποιο λόγο, σπουδαία συγκράματα όπως είναι τα Ἠθικά Νικομάχεια, Αί περὶ ζώων Ἱστορίαι, Τα Μετεωρολογικά, Αί Ἀνατομαί. *cit.*

Πιθανολογείται ότι αυτά τα έργα δεν βρίσκονταν στη βιβλιοθήκη της Αλεξάνδρειας στο τέλος του Γ' π. Χ. αιώνα, τον κατάλογο της οποίας συνέταξε ο Ἐρμπίος, τον οποίο είχε υπόψη του ο Δ. Λαέρτιος.

3) Ο κατάλογος του Ησυχίου (είναι προσαρτημένος στη Βιογραφία του Αριστοτέλη από τον Ησύχιο) περιλαμβάνει 197 τίτλους συγγραφών και ουσιαστικά συμπίπτει με τον κατάλογο του Δ. Λαέρτιου.

Η καταγωγή του Αριστοτέλη συντέλεσε σημαντικά στον τρόπο θεώρησης και μελέτης εκ μέρους του των πολιτικών ζητημάτων. Ο Νικόμαχος, ο πατέρας του, όπως και όλοι οι Ασκληπιάδες, είχε την ευκαιρία να μυήσει τον γιο του στη συμπτωματολογία των ασθενειών και στην ενδεικνυόμενη κατά περίπτωση θεραπευτική αγωγή. Η εμπειρία αυτή επέδρασε στον τρόπο σκέψης του, που προσανατολίστηκε πάντα στο πραγματικό, στις δεδομένες συνθήκες, και τον έκανε να μελετήσει τους παλιότερους νόμους πριν διαμορφώσει τις προσωπικές του απόψεις. Εκεί προφανώς οφείλονται και οι παραλληλισμοί που πολλές φορές παρατηρούνται στα Πολιτικά, ανάμεσα στους πολιτικούς άρχοντες και τους καλούς γιατρούς. Η υγεία, σε τελευταία ανάλυση, είναι ισορροπία ορισμένων παραγόντων, ανάμεσα σε δυο άκρα, σε δυο υπερβολές. Υποχρεωτικά λοιπόν πρέπει να επικρατήσει το μέτρο.

Ο τόπος γέννησης του, τα Στάγिरα, βρισκόταν ανάμεσα σε δυο κόσμους! τον κόσμο των πολιτισμένων Ελλήνων και τον κόσμο των βαρβάρων. Τούτο εξηγεί μέχρι ένα σημείο το ενδιαφέρον του για τον ελληνισμό και τους δεσμούς του με τους Μακεδόνες βασιλείς.

Ανεξάρτητα από τις καταβολές και τις πρώτες σχέσεις του νεαρού Αριστοτέλη, στη ζωή του έμελλε να επιδράσουν σημαντικά κι άλλες συναναστροφές, όταν θα ερχόταν να σπουδάσει στην Πλατωνική Ακαδημία. Εκεί συγκεντρώνονταν νέοι από διάφορα σημεία του τότε γνωστού κόσμου, και η επιστήμη δεν περιοριζόταν μόνο στη θεωρία, αλλά επεκτεινόταν και σε πρακτικές εφαρμογές.

Την εποχή εκείνη η Πλατωνική Ακαδημία ήταν το σχολείο των μελλοντικών πολιτικών και νομοθετών, με πρότυπα τον Φωκίωνα τον Αθηναίο. Ο Πλάτων, που θεωρούσε, τη φιλοσοφία γνώμονα της ανθρώπινης συμπεριφοράς, προσπαθούσε να διαμορφώσει πολιτικούς ικανούς να κυβερνήσουν τις πόλεις - κράτη σύμφωνα με τις επιταγές της λογικής. Η λογική θα μεταφερόταν στους νόμους, που με τη σειρά τους θα διαμόρφωναν την επιθυμητή «Πολιτεία». Ο Αριστοτέλης, με την επαγωγική του σκέψη και την τάση να ταξινομεί τα γεγονότα, συντέλεσε σε μεγάλο βαθμό στις έρευνες και τις αναζητήσεις του Πλάτωνα. Έτσι άρχισε από τότε να συγκεντρώνει άφθονο υλικό για τις μελλοντικές προσωπικές του εργασίες, όπως οι Παροιμίες και τα Δικαιώματα. Και πιθανόν την ίδια εποχή εμβάθυνε στις ιδέες της δικαιοσύνης, της ισότητας και των νόμων, που τόσο σημαντική θέση κατέχουν στα Ηθικά και στα Πολιτικά.

Η έμφυτη περιέργεια της Ιωνικής καταγωγής πρέπει να ικανοποιήθηκε από την εικόνα που παρουσίαζε η Αθήνα της εποχής. Το ολιγαρχικό πρότυπο της Σπάρτης αργόσβηνε. Το παλιό προπύργιο της αριστοκρατίας, ταπεινωμένο στα Λεύκτρα το 371, ήρθε να απειλήσει η εισβολή των Θηβαίων με τον Επαμεινώνδα. Αντίθετα ο παλιός δημοκρατικός αντίπαλος, επικεφαλής της Δεύτερης Συμπολιτείας από το 377, ξανακέρδιζε λίγο λίγο την ηγεμονία του Αιγαίου και θα τη διατηρούσε μέχρι το 322 π.Χ. Μέσα σε τέτοιο πολιτικό πλαίσιο στην Αθήνα, που ταυτόχρονα αποτελούσε κι ένα από τα σπουδαιότερα διαμετακομιστικά κέντρα της εποχής, ο Αριστοτέλης είχε την ευκαιρία να μελετήσει ορισμένα οικονομικά και κοινωνικά προβλήματα, τα οποία πραγματεύεται στο πρώτο βιβλίο των Πολιτικών: συναλλαγές, θαλάσσιο εμπόριο, νόμισμα, τόκος, δουλεία. Όλα τούτα, σε συνδυασμό με τη λειτουργία του δημοκρατικού πολιτεύματος, τον ώθησαν να ερευνήσει τους θεσμούς που προσδιορίζουν τις διάφορες μορφές πολιτεύματος.

Στη διάρκεια της εικοσαετίας (367-347 π.Χ.) που έμεινε στην Πλατωνική Ακαδημία, ο Αριστοτέλης ανέλαβε με τη σειρά του διδακτικό έργο, με αντικείμενο τη ρητορική τέχνη.

Ο Αριστοτέλης έζησε και έγραψε σε μια εποχή που το πρότυπο της πόλης-κράτους εμφανίζει έντονα στοιχεία παρακμής. Ωστόσο δεν ασχολείται με τη δημιουργία ιδανικών μορφών πολιτεύματος, αντίθετα προσπαθεί να εντοπίσει τα αίτια της παρακμής και να προτείνει λύσεις ανθρώπινα εφικτές. Η Πλατωνική κληρονομιά είναι ωστόσο διάχυτη στην Αριστοτελική σκέψη. Η έρευνα του Σταγίριτη επεκτείνεται σε όλες της πτυχές της γνώσης και, σε πολλές περιπτώσεις, ξεπερνά τα επιτεύγματα της εποχής και προχωρεί σε προσωπική έρευνα. Κι αυτό ακριβώς είναι που δίνει την αυτοτέλεια και την αυθυπαρξία στο σύστημα του. Μέσα από το δημιουργικό και μεθοδικό μυαλό του Σταγίριτη μαθητή του Πλάτωνα, η φιλοσοφική σκέψη πήρε άλλες διαστάσεις και δημιούργησε ένα αδιάσπαστο σύνολο, μια συνέχεια απόλυτα και καθαρά ελληνική.

Μόνο τα πρώτα έργα του Αριστοτέλη, που σώθηκαν σε αποσπάσματα, έχουν μορφή διαλόγου. Ο διάλογος χαρακτήριζε την Πλατωνική σκέψη και μέθοδο. Ο Αριστοτέλης ήταν ιδιαίτερο φιλοσοφικό μυαλό. Η περίοδος της ωριμότητας αρχίζει με τις βιολογικές έρευνες στην περιοχή της Τρωάδας και κυρίως στη Μυτιλήνη. Και τα συμπεράσματα του είναι η πρώτη συστηματοποίηση των βιολογικών φαινομένων στην Ευρώπη. Μπορεί ο φιλόσοφος να έκανε έρευνες και την εποχή που έμεινε στη Μακεδονία, ως δάσκαλος του Αλεξάνδρου ή στην αυλή του Φιλίππου. Ο Αριστοτέλης επέστρεψε στην Αθήνα μετά την καταστροφή της Θήβας (335 π. Χ.) κι έμεινε για δεκατρία χρόνια.

Εγκαταστάθηκε μαζί με τον Θεόφραστο και συνέχισε να εργάζεται. Σύμφωνα με τις μαρτυρίες των συγχρόνων του, δίδαξε στο Λύκειο. Μετά τον θάνατο του Αλεξάνδρου όμως άρχισαν πάλι να σιγοβράζουν τα πολιτικά πάθη, οπότε έγινε δύσκολη η θέση του, γιατί αρκετοί βρέθηκαν να τον συκοφαντήσουν εξαιτίας των σχέσεων του με τους Μακεδόνες. Έμεινε στην Αθήνα μέχρι το 323 π. Χ., οπότε έφυγε για τη Χαλκίδα, τη γενέτειρα της μητέρας του, όπου και πέθανε.

Ο Αριστοτέλης κάλυψε με το έργο του όλες τις φιλοσοφικές έννοιες και αναζητήσεις: φύση, ον, αρετή, ηθική κι όλα τούτα σε συνδυασμό με την κριτική έρευνα της πολιτικής εξέλιξης των Ελληνικών πόλεων-κρατών. Με τη συστηματική και πρακτική σκέψη του καθόρισε μέχρι σήμερα τη δημιουργία και την εξέλιξη των φιλοσοφικών συστημάτων, όπως και την εφαρμογή τους. Για τον Αριστοτέλη δεν

υπάρχει «ιδανική», αλλά «άριστη πολιτεία» μέσα στα ανθρώπινα μέτρα. Παιδεία και αγωγή είναι τα καλύτερα εφόδια για να επιβιώσει και να προοδεύσει ο άνθρωπος.

Αναμφισβήτητα το πολιτικό πλαίσιο της εποχής του Αριστοτέλη επέδρασε στη σκέψη και στα έργα του. Στην Αθήνα βρέθηκε να ζει την εποχή που η Μακεδονική ηγεμονία επεκτεινόταν σε ολόκληρη την Ελλάδα. Δύο ήταν οι πολιτικές παρατάξεις που διαμορφώθηκαν στην Αθήνα εκείνο τον καιρό: οι κάτοχοι της πολιτικής εξουσίας με επικεφαλής τον Δημοσθένη, οι οποίοι τάχθηκαν κατά του Φιλίππου. Οι οπαδοί όμως της ιδέας της ενωμένης Ελλάδας τηρούσαν φιλομακεδονική στάση. Ο Αριστοτέλης ήταν ξένος και επιπλέον διατηρούσε επαφές με Μακεδονικούς κύκλους. Για να μη διακινδυνεύσει λοιπόν τη ζωή του, έφυγε και πήγε στον Αταρνέα.

Το 343/2 π.Χ. ο Φίλιππος ανέθεσε την εκπαίδευση του Αλεξάνδρου στον Αριστοτέλη. Εκείνο τον καιρό ο φιλόσοφος δεν είχε αποκτήσει ακόμα μεγάλη φήμη και η πρόσκληση μάλλον οφειλόταν στους δεσμούς που διατηρούσε με την αυλή και τον Ερμία. Κι από την προτροπή που απηύθυνε στον Αλέξανδρο να φέρεται στους Έλληνες ως αρχηγός και στους βαρβάρους ως αφέντης, φαίνεται καθαρά η επιρροή που ασκούσε ο εθνικισμός στην πολιτική του σκέψη. Ωστόσο η μετέπειτα πολιτική του Αλεξάνδρου δεν φαίνεται να επηρεάστηκε από τις απόψεις του δασκάλου του.

Ο Αριστοτέλης παντρεύτηκε την Πυθιάδα, αδελφή ή ανιψιά του Ερμία. Απέκτησαν μια κόρη, που πήρε το όνομα της μητέρας της, κι ένα γιο, τον Νικόμαχο. Η Πυθιάδα πέθανε πριν από τον Αριστοτέλη, και η κόρη Πυθιάδα παντρεύτηκε τρεις φορές, τελευταία με τον γιατρό Μητρόδωρο, με τον οποίο απέκτησε γιο που ονομάστηκε Αριστοτέλης. Φαίνεται πως ο Νικόμαχος πέθανε σε νεαρή ηλικία. Ο Θεόφραστος τον αναφέρει στη διαθήκη του.

Η αντιμετώπιση του Αριστοτέλη ως φιλοσόφου και δασκάλου στην Αθήνα ήταν τελείως διαφορετική από αυτή του Πλάτωνα. Ο Πλάτων είχε καθιερωθεί, και οι μαθητές του έκαναν ό,τι μπορούσαν για να συνεχίσουν το έργο του μετά τον θάνατο του. Τα έργα του τα έβρισκαν όλοι στις δημόσιες βιβλιοθήκες και οι εχθροί του ήταν ασήμαντοι. Με τον Αριστοτέλη όμως η κατάσταση ήταν διαφορετική. Στην Αθήνα ήταν ξένος, και μεγάλη μερίδα τον θεωρούσε εχθρικό στοιχείο. Οι διασυνδέσεις του με τη Μακεδονική αυλή και τον Ερμία τον έκαναν εύκολο στόχο της συκοφαντίας και η θέση του ως δασκάλου ήταν επισφαλής. Άλλοι πάλι τον μάχονταν, επειδή δεν συμφωνούσαν με όσα δίδασκε.

Στα μεταγενέστερα χρόνια τα έργα του Αριστοτέλη διαδόθηκαν σε όλες τις

χώρες της Ευρώπης και μελετήθηκαν όχι μόνο από συστηματικούς φιλοσόφους ή φιλόλογους αλλά κι από κορυφαιούς των άλλων επιστημών. Ο Γαλιλαίος, ο Νεύτων, ο Κέπλερ συμβουλευτήκαν τις μεθόδους του Σταγίριτη. Από τον 19ο αιώνα και ύστερα, καμιά φιλοσοφική μελέτη, καμιά παιδεία δεν μπορούσε να θεωρηθεί ολοκληρωμένη, χωρίς αναφορά στον μεγάλο Σταγίριτη φιλόσοφο.

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ : Ο ΠΟΛΙΤΟΛΟΓΟΣ ΤΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ

Όπως ο Ξενοφώντας χαρακτηρίστηκε πρόδρομος της Συγκριτικής Παιδαγωγικής από το έργο του, έτσι και ο Αριστοτέλης, από το έργο του, χαρακτηρίστηκε πολιτολόγος της Παιδείας.

Τι σημαίνουν οι όροι «πολιτολόγος» και «παιδεία»; Ο πολιτολόγος εξετάζει θέματα πολιτικής και η παιδεία, όπως είναι γνωστό, είναι η πνευματική και ψυχική καλλιέργεια του ατόμου.

Σύμφωνα με τον Αριστοτέλη, η πολιτική κοινωνία, δηλαδή η πόλη – κράτος, δημιουργήθηκε για χάρη ενός διπλού σκοπού / τέλους: αφενός μεν για να εξασφαλίσει στους ανθρώπους ευκολότερα τα αναγκαία για τη ζωή και αφετέρου για να ζουν οι άνθρωποι καλύτερη πνευματική και ηθική ζωή (Π.1252b 29 – 30). Επομένως, μόνο στα πλαίσια του κράτους μπορεί το άτομο να ζει ζωή ολοκληρωμένη με την πλήρη σημασία. Ο σκοπός του ανθρώπου ταυτίζεται με το σκοπό της πόλης – κράτους. Αντίθετα, το άτομο εκείνο που ζει εκτός της πολιτικής κοινωνίας / ο «ἄπολις» θεωρείται φαύλος ή πλάσμα ανώτερο από τον άνθρωπο (Π.1253a 2 – 4). Εκείνος λοιπόν που δεν είναι ικανός να ζει σε κοινωνία ή εκείνος που δεν έχει καμία ανάγκη επειδή είναι αυτόρκης πρέπει να θεωρείται ή θηρίο ή θεός (Π.1253a 25 – 30).

Η πόλη, κατά τον Αριστοτέλη, προηγείται του ατόμου και της οικογένειας, όπως ακριβώς το όλο προηγείται αναγκαστικά του μέρους (Π.1253a 18 – 20), με την έννοια ότι αυτή αποτελεί αφενός μεν απαραίτητη προϋπόθεση για να υπάρξουν τα άλλα δυο, άτομο και οικογένεια και αφετέρου είναι σπουδαιότερη από αυτά (F. 260b 17 – 19). Ο Αριστοτέλης στο σημείο αυτό παρουσιάζει την οργανική / λειτουργική αντίληψη για το κράτος, σύμφωνα με την οποία το κράτος δεν είναι ένα όλο που απορροφά και διαλύει στον εαυτό του τα συνθετικά του μέρη, αλλά ένα όλο που αφήνει στα μέρη του τις αυτόνομες λειτουργίες τους τις οποίες συνενώνει στο γενικό σκοπό της ζωής. Υπάρχουν λοιπόν δυο είδη ενότητων: η *ενότητα του συμφυρμού (συνένωση μορίων)* και η *οργανική ενότητα*. Η πρώτη αναφέρεται στην ενότητα εκείνη όπου το αποσπασμένο μέρος συνεχίζει να διατηρεί τις φυσικές του ιδιότητες ακόμα και μετά την απομάκρυνσή του από το όλο, όπως για παράδειγμα ένα σμήνος από μέλισσες, ενώ η δεύτερη έχει να κάνει με την ενότητα εκείνη όπου το αποκομμένο μέρος χάνει τη φυσική του λειτουργία όπως, το ανθρώπινο σώμα όταν διαμελιστεί: *«αναγκαστικά το σύνολο προηγείται από το μέρος, διότι δεν υπάρχει χέρι ή πόδι αν νεκρωθεί όλο το σώμα, εκτός αν ονομάσομε έτσι το πέτρινο χέρι... και όλα τα*

πράγματα είναι φτιαγμένα ανάλογα με την εργασία που θα εκτελέσουν και που μπορούν να εκτελέσουν, μόλις όμως χαθεί η ικανότητά τους αυτή δεν πρέπει να λέμε πως είναι τα ίδια, αλλά μόνο κατ' όνομα τα ίδια. Είναι, λοιπόν, φανερό ότι η πόλη προηγείται εκ φύσεως από τον καθένα. Αν κάποιος χωριστεί από το σύνολο, παύει να είναι ατόμικης, γιατί θα βρεθεί στην ίδια κατάσταση που βρίσκεται και κάθε μέρος του σώματος σε σχέση με το σύνολο» (Π. 1253α 20 – 27)

Μέσα σ' αυτό το πολιτολογικό πλαίσιο τοποθετεί ο Αριστοτέλης τη θεωρία του για την παιδεία, η οποία με βάση την εκπαιδευτική νομοθεσία αναπτύσσει όλες εκείνες τις προϋποθέσεις που κρίνονται αναγκαίες για τη διασφάλιση του πολιτεύματος και την επιβίωση του κράτους. Μια επιβίωση όμως την οποία διασφαλίζει μόνο η παιδεία, η οποία δίνει ενότητα στην πολιτική κοινότητα: «...επειδή την πόλη συνθέτει πλήθος ανθρώπων με βάση την παιδεία πρέπει να αποκτή ενότητα» (Π. 1263b 36 – 37)

ΘΕΩΡΙΑ ΤΟΥ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΑΙΔΕΙΑ

Βασικές αρχές της εκπαίδευσης

Αφού μόνο η παιδεία δίνει ενότητα στην πολιτική κοινότητα, ο νομοθέτης πρέπει να συντάξει νόμους γι' αυτήν λαμβάνοντας υπόψιν του ότι η ζωή του ανθρώπου διαιρείται σε δύο μέρη όπως και η ψυχή του.

Τα δύο μέρη της ζωής του είναι τα εξής: η εργασία / ασχολία και ο ελεύθερος χρόνος / σχολή από τη μια και ο πόλεμος και η ειρήνη από την άλλη.

Επομένως ο νομοθέτης θα θέσει νόμους που θα είναι σύμφωνοι με τη διαίρεση της ζωής και των πράξεων που αντιστοιχούν στα διάφορα μέρη της. Θα ορίσει τα είδη της ζωής και την επιλογή των απασχολήσεων των ανθρώπων, οι οποίοι θα είναι εξίσου ικανοί τόσο για την ειρήνη όσο και για τον πόλεμο, αν και σαφώς προτιμούν την ειρηνική και άνετη διαβίωση. Οι άνθρωποι οφείλουν πάνω από όλα να φροντίζουν να μην υποδουλωθούν οι ίδιοι σε άλλους την ηγεμονία την αποδέχεται μόνο αν αυτό είναι για το καλό των αρχομένων. Κατηγορεί τους Σπαρτιάτες που θεωρούν ότι σκοπός του κράτους είναι ο πόλεμος και η κυριαρχία.

Για τον Αριστοτέλη μόνο η ειρήνη και ο ελεύθερος χρόνος δίνουν στον άνθρωπο την ευκαιρία να καλλιεργήσουν τις πολιτικές και ηθικές του αρετές. Συγκεκριμένα, για τον ελεύθερο χρόνο, τη «σχολή» έλεγε: Δεν είναι ανάπαυση, ούτε το τέλος της δουλειάς αντίθετα, η δουλειά, η «ασχολία», αποτελεί το τέλος του ελεύθερου χρόνου. δουλειά είναι το «μη ἔχειν», το να μην έχεις ευτυχία³.

Υποστήριζε ότι η νομοθεσία πρέπει να θέτει τέτοιους στόχους όχι μόνο για την εκπαίδευση των παιδιών αλλά και των άλλων ηλικιών που χρειάζονται, μόρφωση, «διαβίωσις παιδεία» (Π. 1333α 31 – 65), αντίληψη με ισχύ διαχρονική.

Ακόμη πίστευε ότι η παιδεία θα πρέπει να είναι μια και κοινή για όλους και η φροντίδα γι' αυτήν την παιδεία δημόσια και όχι ιδιωτική / «τήν ἐπιμέλειαν εἶναι κοινήν καὶ μὴ κατ' ἰδίαν», γιατί σύμφωνα με τη σκέψη του, τα δημόσια θέματα πρέπει να έχουν δημόσια φροντίδα και η παιδεία θεωρείται δημόσιο θέμα. (Π. 1337α 21 – 25)

³ Ηθικά Νικομάχεια.

Όπως προαναφέραμε, ο νομοθέτης εκτός από τη διαίρεση της ζωής, θα λάβει υπόψιν του και τη διαίρεση της ψυχής. Η ψυχή διαιρείται: στο *έλλογο μέρος* που από την φύση του έχει τη λογική και υποδιαιρείται σε *θεωρητικό* και *πρακτικό λόγο* και στο *άλογο μέρος* που δεν έχει την καθαυτό λογική αλλά την ικανότητα να υπακούει στη λογική. Σ' αυτά τα δυο μέρη ανήκουν και οι αρετές που χαρακτηρίζουν τον ενάρετο άνθρωπο.

Το μέρος της ψυχής με την ικανότητα να υπακούει στο λογικό, δηλαδή το *άλογο μέρος* συνδέεται με την *εγκράτεια* ενώ το *έλλογο μέρος* συνδέεται με την *φρόνηση* και τη *σοφία*. Τη σοφία, τη σύνεση και τη σωφροσύνη τις ονομάζει ο Αριστοτέλης διανοητικές αρετές ενώ τη γενναιοδωρία με τη σωφροσύνη ηθικές. Οι διανοητικές αρετές οφείλουν τη γένεση και την ανάπτυξή τους στη διδασκαλία γι' αυτό και χρειάζονται για να αποκτηθούν εμπειρία και χρόνο ενώ οι ηθικές προέρχονται από τον εθισμό, γι' αυτό το όνομά τους συνδέεται με τη λέξη «έθος». Οι αρετές λοιπόν δεν προϋπάρχουν μέσα μας αλλά τις αποκτούμε αφού πρώτα τις εξασκήσουμε. Για παράδειγμα, γινόμαστε δίκαιοι με το να κάνουμε δίκαιες πράξεις, σώφρονες με το να επιτελούμε σώφρονα έργα και ανδρείοι με το να κάνουμε ανδραγαθήματα.

Σύμφωνα με τον Αριστοτέλη λοιπόν, η εκπαίδευση θα πρέπει να λάβει ως βασικές αρχές της τη διαίρεση της ζωής και τη διαίρεση της ψυχής του ανθρώπου.

Επομένως, οι νομοθέτες λαμβάνοντας υπόψιν τους τα παραπάνω, πρέπει να συντάσσουν νόμους, οι οποίοι θα κάνουν τους πολίτες καλούς με το εθισμό γιατί αν δεν το καταφέρουν αυτό είναι αποτυχημένοι.

Προϋπόθεση για την παιδεία και την πολιτεία είναι η «αρετή»

Η *αρετή* κατά τον Αριστοτέλη δεν είναι γνώση αλλά «*έξις προαιρετική*» (Η. Ν. 1106b 36) και «*χρήσις*». (Η.Ν.1179b 2 – 3) Δεν είναι δηλαδή, φυσική προδιάθεση αλλά κάτι που προκύπτει από δραστηριότητα και επίπονη άσκηση και δεν αποκτάται με τη διδασκαλία, αλλά με την πρακτική. Η ηθική του ανθρώπου διαμορφώνεται από το «έθος» που σημαίνει εθισμό και αυτή η ηθική, αποκτάται πρώτα μέσα στην οικογένεια και ύστερα μέσα στην πολιτεία, η οποία νομοθετεί για την ορθή διαπαιδαγώγηση των πολιτών. Ο νομοθέτης θα πρέπει να μεριμνήσει για τους τρόπους με τους οποίους οι άνθρωποι θα γίνουν ενάρετοι και θα θέσουν ως απώτερο σκοπό τους την άριστη ζωή.

Κατά τον Αριστοτέλη, ο *άριστος άνθρωπος* και το *άριστο πολίτευμα* κινούνται στα ίδια όρια και καθορίζονται από τις αρετές όπως *ανδρεία, εγκράτεια, φιλοσοφία, σωφροσύνη, δικαιοσύνη*.

Αναλύοντας περισσότερο την ουσία της αρετής⁴, διαπιστώνεται ότι είναι μια ποιότητα ψυχής και αυτή συνίσταται στην τήρηση του μέτρου, δηλαδή στη *«μεσότητα»*. Η αρετή ως μεσότητας βρίσκεται μεταξύ δυο κακιών, της *«υπερβολής»* και της *«έλλειψης»*. Πρέπει να αποφεύγονται αυτές και να αποτελεί στόχο το *«μέσο»* που ανήκει στην αρετή.

Συνεχίζει λέγοντας ότι *«ως προς την ουσία και τον ορισμό η αρετή είναι μεσότητα, αλλά ως προς το άριστο και την τελειότητα είναι ακρότητα»*. Προσάπτει στην αρετή δυο χαρακτηριστικά τη μεσότητα και την ακρότητα τα οποία εκ πρώτης όψεως είναι αντιφατικά. Αλλά εξηγείται αυτή η αντιφατικότητα. Για παράδειγμα, η ανδρεία είναι η αρετή η οποία βρίσκεται μεταξύ της τόλμης ως υπερβολής και της δειλίας ως έλλειψης θάρρους λοιπόν, η ανδρεία, είναι μεσότητα, είναι στο έπακρον τέλεια διότι δεν υπάρχει τίποτα άλλο που να την ξεπεράσει⁵.

Στην καλλιέργεια της αρετής με τον εθισμό, από την παιδική ηλικία, θα συμβάλλει και η μουσική παιδεία, μόνο όμως με το ήθος ορισμένων ρυθμών. Από τους ρυθμούς αυτούς, μόνο ο δωρικός και ο λυδικός διαθέτουν το κατάλληλο ήθος για την παιδεία των νέων (Π. 1342α 2 – 3) και την κάθαρση της ψυχής. (Π. 1341b 38 – 39)

Η καλλιέργεια της αρετής, είναι για τον Αριστοτέλη επιδιωκόμενος στόχος γιατί μόνο έτσι μπορεί να φτάσει στην ευδαιμονία που είναι απαραίτητο στοιχείο υποδομής του κράτους.

Σκοπός της παιδείας και της πολιτείας είναι η «ευδαιμονία»

Ο Αριστοτέλης δέχεται ότι απαραίτητο στοιχείο υποδομής του κράτους για την επιτυχία του σκοπού του, δηλαδή της *ευδαιμονίας των πολιτών*, είναι η ανάγκη ορθής ηθικής διαπαιδαγώγησης των πολιτών από μικρή ηλικία (Η.Ν. 1179b 31 – 34).

Οι προϋποθέσεις για να αποκτήσουν ευδαιμονία οι άνθρωποι είναι δύο :

- Να προσδιορίσουν το σκοπό και το τέλος κάθε πράξης τους και
- Να βρουν τις κατάλληλες πράξεις που θα τους οδηγήσουν στον τελικό σκοπό

⁴ Ηθική αρετή, Ηθικά Νικομάχεια Β', κεφάλαιο Ε'.

⁵ Ηθικά Νικομάχεια Β', κεφάλαιο Στ'.

γιατί πολλές φορές θέτουν μεν σωστά το σκοπό αλλά αποτυγχάνουν να βρουν τα μέσα ή και το αντίθετο κι έτσι αδυνατούν να την αποκτήσουν.

Πως όμως ορίζει ο Αριστοτέλης την ευδαιμονία; *«Ευδαιμονία είναι η τέλεια πράξη και άσκηση της αρετής, όχι μόνο ανάλογα με τις συγκεκριμένες συνθήκες αλλά και με τρόπο απόλυτο».*

Επομένως, αν κάθε πολίτης είναι ευδαίμων και σπουδαίος ως προς την αρετή, συνεπάγεται ότι όλοι στο σύνολό τους θα είναι ευδαίμονες και σπουδαίοι, άρα κι το ίδιο το κράτος. Παράγοντες που συμβάλλουν στο να γίνουν οι πολίτες ευδαίμονες είναι *η φήση, το έθος και ο λόγος*. Αυτοί οι τρεις παράγοντες πρέπει να συμφωνούν μεταξύ τους. Ο άνθρωπος ξεχωρίζει από τα άλλα έμβια όντα από το λόγο, τη λογική που διαθέτει.

Επειδή ο άνθρωπος είναι λογικό όν γι' αυτό έχει κι έναν ειδικό σκοπό, δηλαδή να αναζητήσει την ευδαιμονία, τελειοποιώντας το νου και τη συνείδησή του. Πρέπει να ενεργεί σύμφωνα με τη λογική και την αρετή. Δεν είναι ευδαιμονία η αρετή, τα διαχωρίζει ο Αριστοτέλης, ευδαιμονία είναι η δραστηριότητα προς την οποία τείνει η αρετή. Η αρετή είναι το μέσο για να φτάσει κάποιος στην ευδαιμονία.

Ευδαίμων είναι ο άνθρωπος που φτάνει στο μέγιστο βαθμό αποδοτικότητας την ανθρώπινη δραστηριότητα, επιδιώκοντας τρία πράγματα, *το καλό, το συμφέρον και το ευχάριστο* και αποφεύγοντας τρία πράγματα, *το άσχημο, το επιβλαβές και το λυπηρό*.

Συμπερασματικά, η αναζήτηση της ευδαιμονίας μέσω της αρετής αποτελεί σκοπό της παιδείας.

ΗΘΙΚΑ ΝΙΚΟΜΑΧΕΙΑ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΑ

(Δύο βιβλία που αναφέρεται η θεωρία του Αριστοτέλη για την Παιδεία).

ΗΘΙΚΑ ΝΙΚΟΜΑΧΕΙΑ: Αυτό το βιβλίο είναι ένα είδος εισαγωγής στην παιδαγωγική του θεωρία. Εδώ παρουσιάζεται το πρώτο βασικό του αίτημα για την παιδεία: Απαιτούνται νόμοι που ρυθμίζουν το θέμα της σωστής εκπαίδευσης των νέων. Οι νόμοι αυτοί θα πρέπει να είναι ανεξάρτητοι από τον αριθμό των πολιτών που θα εκπαιδευτούν, είτε πρόκειται για ένα μόνο πολίτη είτε για πολλούς. (Η. Ν. 1180 a 1-b2). Επομένως το μέρος της νομοθεσίας που εξασφαλίζει τη γενική εφαρμογή της αρετής είναι εκείνο που έχει να κάνει με τη δημόσια και κοινή εκπαίδευση. Συμπέρασμα: Μόνο με την Παιδεία μπορεί ο άνθρωπος να αναπτύξει τη σπουδαιότερη από όλες τις τέχνες και επιστήμες, την πολιτική και ότι είναι απολύτως αναγκαίο να διαμορφωθούν κανόνες παιδείας που θα ακολουθούν την τελολογία της πόλης-κράτους.

ΠΟΛΙΤΙΚΑ: Σ' αυτό το βιβλίο προχωρά πιο πέρα. Μέγιστο ζητούμενο είναι πως θα γίνει ο άνθρωπος ενάρετος «σπουδαίος», για να μπορεί να συμμετάσχει στον πολιτικό βίο της πόλης του (Π. 1332a 33-35). Σκέφτεται λοιπόν πως θα είναι οι μελλοντικοί πολίτες και τον τρόπο με τον οποίο θα γίνουν νομοταγείς. Σ' αυτό το σημείο προβάλλει το έργο της Παιδείας, θεωρεί ότι οι άνθρωποι για να μπορέσουν να υπηρετήσουν το κράτος θα πρέπει να μάθουν ορισμένα πράγματα και αυτό θα το πράξουν είτε μέσα από τη συνήθεια / «εθιζόμενοι» είτε μέσα από τη διδασκαλία/ «ασκούντες» (Π. 1332b 10-11). Τα άτομα πρώτα πρέπει να ζήσουν ως αρχόμενοι και ύστερα ως άρχοντες. Αυτό είναι βασικό μέλημα του νομοθέτη, ο οποίος θα βρει τρόπους με τους οποίους οι άνθρωποι θα γίνουν ενάρετοι και αποτελεσματικοί για το κράτος (Π. 1332b 42-1333a 16).

ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ

Στο δεύτερο βιβλίο των Πολιτικών του συγκρίνει την *Κρητική*, τη *Λακωνική* και την *Καρχηδόνιακή Πολιτεία*. Σκοπός της σύγκρισής του αποτελεί αφενός μεν το πεδίο Πολιτικής και αφετέρου ο χώρος της εκπαίδευσης αφού μέσω αυτής θα διαμορφωθεί ένας υγιής πολιτικός οργανισμός.

Σημεία τα οποία θίγει σ' αυτή τη σύγκριση, αποτελούν το οικογενειακό θεσμικό – πολιτειακό και στρατιωτικό (*status quo*) των Σπαρτιατών, που είχε άμεση σχέση με τον προσδιορισμό του ρόλου της γυναίκας και των δούλων στη σπαρτιατική κοινωνία.

Σ' αυτό το συγκριτικό πλαίσιο προσπαθεί να δικαιολογήσει γιατί από τη μια οι *είλωτες*, όπως και οι *πενέστες*, στη Θεσσαλία, επαναστατούν εναντίον των Σπαρτιατών ενώ από τη άλλη δε συμβαίνει αυτό στο πολίτευμα των Κρητών. «Γιατί οι γειτονικές πόλεις της Κρήτης και αν βρίσκονταν σε πόλεμο μεταξύ τους δε συμάχησαν ποτέ με τους δούλους της Κρήτης, τους *περίοικους* γιατί και οι ίδιες είχαν *δούλους*»⁶.

Ως προς τις *γυναίκες* ο Αριστοτέλης τονίζει ότι η σπαρτιατική πολιτεία δε φροντίζει γι' αυτές εφόσον αποτελούν το μισό πληθυσμό της και καυτηριάζει την υπερβολική ελευθερία η οποία οφείλεται στην απουσία των Σπαρτιατών στον πόλεμο. Ακόμη τις θεωρεί υπεύθυνες για την *φιλαργυρία* των πολιτών και συγκεκριμένα για την *ανωμαλία* που υπάρχει στο θέμα των *περιουσιών*, «ενώ κάποιοι, Λάκωνες είχαν μεγάλη κτηματική περιουσία, άλλοι δεν είχαν καθόλου, έτσι η ιδιοκτησία της γης πέρασε στα χέρια των *λίγων*»⁷.

Επίσης καυτηριάζει το *θεσμό των εφόρων*, την *αρχή των γερόντων* και τη *βασιλεία*. Θεωρεί ότι τα αξιώματα, αυτά δίνονται με τρόπο παιδαριώδη από τους Σπαρτιάτες⁸.

Συγκεκριμένα για τους *εφόρους* λέει, ότι αυτοί προέρχονται από το λαό και πολλές φορές είναι τόσο φτωχοί που μπορεί να εξαγοραστούν όπως στην περίπτωση των Ανδρείων. Παρόλα αυτά μετέχοντας ο λαός στην ανώτατη εξουσία δεν προκαλεί ταραχές αλλά παραμένει ήσυχος. Αυτό συμφέρει την εκάστοτε πολιτική κατάσταση,

⁶ Πολιτικά, βιβλίο Β', κεφάλαιο Στ'.

⁷ Πολιτικά, βιβλίο Β', κεφάλαιο Στ'.

⁸ Πολιτικά, βιβλίο Β', κεφάλαιο Στ'.

τους βασιλείς που επιθυμούν να παραμείνει η κατάσταση ως έχει και τους ευγενείς που αποτελούν την αρχή των γερόντων.

Ως προς την *αρχή των γερόντων*, δε συμφωνεί με το κυριαρχικό τους δικαίωμα να αποφασίζουν για τα θέματα της πόλης σ' όλη τη διάρκεια του βίου τους γιατί όπως με το πέρασμα του χρόνου «γηράσκει» το σώμα κατ' αυτόν τον τρόπο «γηράσκει» και η διάνοια. Επίσης, ο τρόπος εκλογής τους δεν είναι σωστός. Δεν είναι λογικό να ζητάει κάποιος το αξίωμα μόνος του χωρίς να τον προτείνουν, διότι όπως υποστηρίζει ο άξιος να κατέχει την αρχήν (εξουσία) πρέπει να άρχει και με τη θέλησή του και χωρίς αυτήν. Και συνεχίζει, κανένας πολίτης δε ζητάει να άρχει αν δεν είναι φιλόδοξος. Τη φιλοδοξία και τη φιλαργυρία τις καταδικάζει και τις θεωρεί υπεύθυνες για τα περισσότερα αδικήματα που διαπράττονται εκ προθέσεως.

Περί της *βασιλικής εξουσίας* πιστεύει ότι θα πρέπει να κρίνεται ο κάθε βασιλιάς από τις πράξεις του, σε όλη τη διάρκεια της ζωής του. Φαίνεται να συμφωνεί με το νομοθέτη της Σπάρτης, ο οποίος πίστευε ότι οι βασιλείς δεν είναι αξιόλογοι άντρες. Γι' αυτό και οι Σπαρτιάτες έστελναν δυο εφόρους μαζί με τους βασιλείς, όταν αυτοί έφευγαν από την πόλη για να πάνε στον πόλεμο ή να εκτελέσουν κάποια αποστολή.

Στο έβδομο κεφάλαιο του Β' βιβλίου των Πολιτικών *συγκρίνει την (Κρητική και Σπαρτιατική κοινωνία)*. Βρίσκει ομοιότητες, λόγω των συγγενικών δεσμών των Λακώνων με τους Κρήτες αλλά και διαφορές.

Στη Σπάρτη τη γη καλλιεργούν οι *είλωτες*, στην Κρήτη οι *περίοικοι*. Και οι δύο πόλεις έχουν τα *συσσίτια* που παλιά οι Σπαρτιάτες τα ονόμαζαν *ανδρεία* όπως στην Κρήτη. Οι *έφοροι* έχουν την ίδια εξουσία με αυτούς που στην Κρήτη ονομάζονται *κόσμοι*, με τη διαφορά ότι οι *έφοροι* είναι πέντε, ενώ οι *κόσμοι* είναι δέκα. Και οι *κόσμοι* στην Κρήτη και οι *έφοροι* στη Σπάρτη *δεν αμοίβονται*. Οι κόσμοι όμως κατοικούν σ' ένα νησί, μακριά από όσους θέλουν να τους δωροδοκήσουν. Τα μέλη της σπαρτιατικής γερουσίας είναι όσα και της κρητικής, στην Κρήτη όμως η *γερουσία* λέγεται *βουλή*.

Στο όγδοο κεφάλαιο του Β' βιβλίων των Πολιτικών, συνεχίζει τη σύγκριση, όμως αυτή τη φορά συγκρίνει το *πολίτευμα των Σπαρτιατών* με το *πολίτευμα των Καρχηδονίων*, το οποίο είναι «καλώφ» συνταγμένο. Αυτό φαίνεται γιατί ο λαός αποφεύγει τις εξεγέρσεις και υπακούει με τη θέλησή του στην έννομη τάξη.

Βρίσκει *ομοιότητες* όπως : τα *συσσίτια* των εταιρειών στους Καρχηδονίους είναι όμοια με τα *φιδίτια*⁹ των Σπαρτιατών και το *σώμα των εκατόν τεσσάρων αρχόντων* στη Καρχηδόνα μοιάζει με τους εφόρους της Σπάρτης, με μια διαφορά ότι οι Καρχηδόνιοι εκλέγουν το σώμα των εκατόν τεσσάρων αρχόντων «εκ των αρίστων».

Διαφέρει όμως το πολίτευμα της Σπάρτης από της Καρχηδόνας ως προς το θεσμό των βασιλέων και την αρχή των γερόντων.

Ο *θεσμός των βασιλέων* είναι καλύτερος στην Καρχηδόνα απ' ότι στη Σπάρτη αφού οι βασιλείς δεν ανήκουν στην ίδια οικογένεια, ούτε προέρχονται από κάποια τυχαία οικογένεια αλλά προέρχονται από κάποια οικογένεια που υπερέχει των άλλων και τα μέλη της γερουσίας – *οι πεντάρχες* – εκλέγονται και δεν ορίζονται με βάση την ηλικία τους.

Μέχρι τώρα, αναφερθήκαμε στις συγκρίσεις που κάνει ο Αριστοτέλης σε πολιτειακό επίπεδο μεταξύ Σπαρτιατών, Κρητών και Καρχηδονίων. Στο δεύτερο κεφάλαιο του εβδόμου βιβλίου¹⁰ προσπαθώντας να εξηγήσει την επιθυμία των προηγούμενων, να κυριαρχούν στους γειτονικούς λαούς, αναφέρεται στην εκπαίδευση των νέων.

Σκοπός της εκπαίδευσης των νέων και στα τρία κράτη, Σπάρτη, Κρήτη και Καρχηδόνα είναι «να είναι ικανοί πρὸς διεξαγωγήν τῶν πολέμων». Στην Καρχηδόνα, συγκεκριμένα, υπήρχε νόμος που όριζε ότι σε όσες εκστρατείες λάβουν μέρος τόσα να είναι και τα δακτυλίδια που θα φορούν ως κοσμήματα, με την έννοια του παράσημου. Οι νόμοι λοιπόν, που είχαν θεσπιστεί – για την εκπαίδευση – στα τρία παραπάνω κράτη αποκλειστικά και μόνο εκπλήρωναν πολεμικούς σκοπούς.

Ο Αριστοτέλης αναφέρει και άλλα κράτη που υπήρχαν παρόμοιοι νόμοι όπως στη *Μακεδονία* όποιος δεν είχε σκοτώσει κανέναν εχθρό ήταν υποχρεωμένος να ζωστεί με το χαλινάρι του αλόγου του, στους *Σκύθες* υπήρχε νόμος που απαγόρευε να πει σε γιορτή από το ίδιο ποτήρι που περιέφεραν. Επίσης στο πολεμικό *έθνος των Ιβήρων* κάρφωναν γύρω από τον τάφο του νεκρού τόσους οβελίσκους όσους εχθρούς είχε σκοτώσει.

Κλείνοντας, και ο Πλάτων αναφέρει στους *Νόμους* ότι η εκπαίδευση στη Σπάρτη και την Κρήτη είχε οργανωθεί έτσι ώστε να προετοιμάζονται οι πολίτες ψυχολογικά, σωματικά και με τεχνική κατάρτιση για τον πόλεμο.

⁹ Τα φιδίτια είχαν σκοπό να αναπτύξουν φιλικούς δεσμούς μεταξύ των πολιτών.

¹⁰ Πολιτικά, βιβλίο Ζ', κεφάλαιο Β'.

Ενδιαφέρον έχουν και οι συγκρίσεις που κάνει ανάμεσα στους Έλληνες με τους Ευρωπαίους και τους Ασιάτες. Συγκρίσεις με *χαρακτήρα πολιτικής ψυχολογίας*. Συγκεκριμένα έλεγε, ότι τα έθνη που ζουν σε ψυχρούς τόπους και αυτά που βρίσκονται στην Ευρώπη, ενώ διακρίνονται για την έντονη παρορμητικότητά τους είναι φτωχότερα στο μυαλό και στις τέχνες. Διότι, αν και ζουν πιο ελεύθερα, δεν έχουν πολίτευμα και δεν είναι σε θέση να ηγούνται των γειτόνων τους. Από την άλλη τα έθνη που ζουν στην Ασία, αν και έχουν δυνατό μυαλό και κλίση προς τις τέχνες στερούνται ψυχικής ορμής και γι' αυτό ακριβώς το λόγο εξουσιάζονται και υποδουλώνονται. Αντίθετα, το γένος των Ελλήνων επειδή ακριβώς βρίσκεται ως προς τη γεωγραφική θέση του στη μέση, διαθέτει και τα δύο χαρακτηριστικά, δηλαδή έχει και ψυχική ορμή και δυνατό μυαλό και γι' αυτό ζει ελεύθερο, διάγει άριστο πολιτικό βίο και είναι σε θέση να ηγείται όλων αν τύχει και αποκτήσει ενιαία πολιτική βάση.

Σ' άλλο σημείο του έργου του εξετάζοντας το μέγεθος της πόλης και το πρόβλημα της ταυτότητας του κράτους, προσπαθεί να συγκρίνει και να διακρίνει την *έννοια της πόλης* από την *έννοια των έθνους*.

Ως σημείο αναφοράς παίρνει τη Βαβυλώνα, η οποία ήταν περιτειχισμένη με τείχος περιμέτρου 480 σταδίων. Το στοιχείο αυτό κατά τον Αριστοτέλη δεν αποτελεί κριτήριο για να διακρίνει κανείς τον έναν πολιτειακό όρο από τον άλλο, αφού όπως αναφέρει η τείχιση, για παράδειγμα, της Πελοποννήσου δε θα σήμαινε και το χαρακτηρισμό της ως πόλης – κράτους. Εδώ διερωτάται για το αν θα πρέπει μία πόλη ή ένα κράτος να αποτελείται από ένα ή περισσότερα έθνη, πράγμα που θα πρέπει να απασχολήσει τον πολιτικό και το νομοθέτη.

Με αυτά τα παραδείγματα, ελπίζουμε να δώσαμε ένα δείγμα συγκριτικού λόγου του Αριστοτέλη, που υπήρξε ένας από τους εκφραστές του.

ΑΝΤΙ ΕΠΙΛΟΓΟΥ

Κλείνοντας την αναφορά μας στον Αριστοτέλη, μπορούμε να επισημάνουμε ότι οι απόψεις του για την παιδεία έχουν διαχρονικό χαρακτήρα¹¹.

- Δίνει έμφαση στην ηθική διαπαιδαγώγηση των νέων, αναγνωρίζοντας στο κράτος έναν ηθικοπλαστικό ρόλο.
- Τονίζει πως η εκπαίδευση παίζει σημαντικό ρόλο για την κατάκτηση της αρετής και της ευδαιμονίας.

Στη Νέα, λοιπόν, Κοσμοπολη της Ύστερης Νεωτερικότητας, η ηθική αγωγή είναι πιο χρήσιμη από ποτέ. Οι νέοι πρέπει να προετοιμαστούν να ζήσουν σε κοινωνίες ανοιχτές για να μπορέσουν να επιβιώσουν.

Γι' αυτό οι απόψεις του πρέπει να αποτελέσουν αντικείμενο μελέτης από τους ειδικούς σε θέματα παιδείας ώστε να εφαρμοστούν στη σημερινή εκπαιδευτική πραγματικότητα.

¹¹ Δια βίου παιδεία, Δημόσια και όχι ιδιωτική Εκπαίδευση.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- 📖 ΑΠΑΝΤΑ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗ, εκδ. Κάκτος, 1994.
- 📖 ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ, *Ηθικά Νικομάχεια*, εκδ. Ωφέλιμου Βιβλίου, Αθήνα 1979.
- 📖 ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ, *Πολιτικά*, εκδ. Ωφέλιμου Βιβλίου, Αθήνα 1979.
- 📖 ΚΑΛΟΓΙΑΝΝΑΚΗ ΠΕΛΛΑ, *Προσεγγίσεις στη Συγκριτική Παιδαγωγική*, εκδ. Γρηγόρη, Αθήνα, 1998.
- 📖 ΜΠΟΥΖΑΚΗΣ ΣΗΦΗΣ, *Ιστορικοσυγκριτικές Προσεγγίσεις*, Άρθρο, Χουρδάκη Αντώνη : «Παιδεία της όλης πολιτείας υπόθεσις», Gutenberg, Αθήνα, 2000.
- 📖 ΜΠΟΥΖΑΚΗΣ ΣΗΦΗΣ, *Συγκριτική Παιδαγωγική II*, Gutenberg, Αθήνα, 1990.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Υλικό της Παρουσίασης

-ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ-

ΒΙΟΣ: Γεννήθηκε στα Στάγγρα της Μακεδονίας το 384 π.Χ. και πέθανε στη Χαλκίδα της Εύβοιας το 323 π.Χ. από στομαχικό νόσημα. Μαθητής του Πλάτωνα και δάσκαλος του Μεγάλου Αλεξάνδρου.

ΕΡΓΑ ΤΟΥ: I. Πολιτικά, II. Ηθικά Νικομάχεια, III. Περί Κόσμου, IV. Περί Πνεύματος, V. Περί Ψυχής, VI. Μετά τα Φυσικά, VII. Μετεωρολογικά, VIII. Ρητορική προς Αλέξανδρο κ.ά. ...

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ: «Ο ΠΟΛΙΤΟΛΟΓΟΣ ΤΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ»

Ο σκοπός του ανθρώπου ταυτίζεται με το σκοπό της πόλης-κράτους. Η πόλη προηγείται του ατόμου και της οικογένειας. Η παιδεία, με βάση την εκπαιδευτική νομοθεσία αναπτύσσει όλες εκείνες τις προϋποθέσεις που κρίνονται αναγκαίες για τη διασφάλιση του πολιτεύματος και την επιβίωση του κράτους.

ΘΕΩΡΙΑ ΤΟΥ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΑΙΔΕΙΑ

I. Βασικές αρχές της εκπαίδευσης:

- Η διαίρεση της ζωής του ανθρώπου σε δύο μέρη:

A. εργασία/ «ασχολία» - ελεύθερος χρόνος/ «σκολή»

B. πόλεμος-ειρήνη

- Η διαίρεση της ψυχής του ανθρώπου σε δύο μέρη:

A. έλλογο μέρος

↓
Θεωρητικό λόγο

↘
Πρακτικό λόγο

B. άλογο μέρος

II. Προϋπόθεση για την παιδεία και την πολιτεία είναι η «αρετή».

III. Σκοπός της παιδείας και της πολιτείας είναι η «ευδαιμονία».

ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ

Στο δεύτερο βιβλίο των Πολιτικών συγκρίνει την *Κρητική, Λακωνική και Καρχηδονιακή Πολιτεία*. Σκοπός της σύγκρισης αποτελεί αφενός μεν το πεδίο πολιτικής και αφετέρου ο κώρος της Εκπαίδευσης. Συγκρίνοντας τις διάφορες πολιτολογικές θεωρίες και σχήματα προσπαθεί να εντοπίσει τα μειονεκτήματά τους για να τα αποφύγει στο δικό του προτεινόμενο πολίτευμα.

Σημεία τα οποία θίγει σ' αυτή τη σύγκριση, αποτελούν το οικογενειακό, θεομικό-πολιτειακό και στρατιωτικό *status quo* των Σπαρτιατών με εκείνο των Κρητών και Καρχηδονίων.

Άλλο παράδειγμα συγκρίσεων είναι ανάμεσα στους *Έλληνες* και τους *άλλους*, δηλαδή τους *Ευρωπαίους* και τους *Ασιάτες*. Συγκρίσεις που έχουν χαρακτήρα πολιτικής ψυχογραφίας των λαών στους οποίους αναφέρεται. Οι *άλλοι* σε σύγκριση με τους *Έλληνες* θεωρούνται δουλοπρεπέστεροι και μάλιστα οι *Ασιάτες*, σε σύγκριση με τους *Ευρωπαίους*, περισσότερο δουλοπρεπείς, γι' αυτό και υπομένουν τη δεσποτική εξουσία.

Σ' άλλο σημείο του έργου του, εξετάζοντας το μέγεθος της πόλης και το πρόβλημα της ταυτότητας του κράτους προσπαθεί να συγκρίνει και να διακρίνει την *έννοια της πόλης* από την *έννοια του έθνους*.

ΗΘΙΚΑ ΝΙΚΟΜΑΧΕΙΑ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΑ

(Δύο βιβλία που αναφέρεται η θεωρία του *Αριστοτέλη* για την *Παιδεία*).

ΗΘΙΚΑ ΝΙΚΟΜΑΧΕΙΑ: Αυτό το βιβλίο είναι ένα είδος εισαγωγής στην παιδαγωγική του θεωρία. Εδώ παρουσιάζεται το πρώτο βασικό του αίτημα για την παιδεία: Απαιτούνται νόμοι που ρυθμίζουν το θέμα της σωστής εκπαίδευσης των νέων. Οι νόμοι αυτοί θα πρέπει να είναι ανεξάρτητοι από τον αριθμό των πολιτών που θα εκπαιδευτούν, είτε πρόκειται για ένα μόνο πολίτη είτε για πολλούς. (Η. Ν. 1180 a 1-b2). Επομένως το μέρος της νομοθεσίας που εξασφαλίζει τη γενική εφαρμογή της αρετής είναι εκείνο που έχει να κάνει με τη δημόσια και κοινή εκπαίδευση. Συμπέρασμα: Μόνο με την Παιδεία μπορεί ο άνθρωπος να αναπτύξει τη σπουδαιότερη από όλες τις τέχνες και επιστήμες, την πολιτική και ότι είναι απολύτως αναγκαίο να διαμορφωθούν κανόνες παιδείας που θα ακολουθούν την τελολογία της πόλης-κράτους.

ΠΟΛΙΤΙΚΑ: Σ' αυτό το βιβλίο προχωρά πιο πέρα. Μέγιστο ζητούμενο είναι πως θα γίνει ο άνθρωπος ενάρετος «σπουδαίος», για να μπορεί να συμμετάσχει στον πολιτικό βίο της πόλης του (Π. 1332 a 33-35). Σκέφτεται λοιπόν πως θα είναι οι μελλοντικοί, πολίτες και τον τρόπο με τον οποίο θα γίνουν νομοταγείς. Σ' αυτό το σημείο προβάλλει το έργο της Παιδείας. Θεωρεί ότι οι άνθρωποι για να μπορέσουν να υπηρετήσουν το κράτος θα πρέπει να μάθουν ορισμένα πράγματα και αυτό θα το πράξουν είτε μέσα από τη *συνήθεια*/ «εθιζόμενοι» είτε μέσα από τη *διδασκαλία*/ «ασκούντες» (Π. 1332b 10-11). Τα άτομα πρώτα ζήσουν ως *αρχόμενοι* και ύστερα ως *άρχοντες*. Αυτό είναι βασικό μέλημα του νομοθέτη, ο οποίος θα βρει τρόπους με τους οποίους οι άνθρωποι θα γίνουν ενάρετοι και αποτελεσματικοί για το κράτος (Π. 1332b 42-1333a 16).